

CAPVT VNDECIMVM.

Sapientia humiliati exaltabit caput illius, & in medio magnatorum confedere illum faciet.

T hæc sententia pertinet ad doctrinam superioris capitis. Docet enim quod ibi dictum est; Pauper gloriatur per disciplinam. Imo totum hoc pene caput prosequitur ceptam superiori capite confutationem superbiæ, docens nulla in re superbiendum, tum consideratione admirandæ dispositionis diuinæ, cui omnia sunt subdita: tum consideratione mortis, quam effugere non licet. Pro humiliati, Græcis est ταπεινός, hoc est, humilis, & potest intelligi & de eo qui seipsum humiliat, non magnificè de se sentiens, & de eo qui humilis est, aut abiectæ conditionis ex sua origine. itè de eo qui ab alijs humiliatur & deprimitur. Nam quousvis istis modis humiles sapientia exaltare solet, ut patet in Daniele, Ioseph, Apostolis denique, qui per suam sapientiam meruerunt constitui super sedes duodecim.

- 2 Non laudes virum in specie sua, neque spernas hominè in visu suo.
- 3 Breuis in volatilibus apibus, & initium dulcoris habet fructus eius.

Sicut docuit quæ res maximè hominè gloriosum reddat, ita nunc per varias species docet ob quas res nec seipsum, nec aliū quis gloriosum ducere debeat. Et primū ob pulchritudinè corporis gloriosum neminè ducendum, neque ob eius defectum, in glorium reputandum ostendit, dicens: Non laudes virum in specie sua, hoc est, propter pulchritudinem eius (dictionem enim *καὶ ὄρα*, quæ hic ponitur, & pulchritudinem significat, interpres sæpe vertit speciè pro decore) nec contra spernas hominem in visu vel aspectu suo, hoc est, propter formam quæ in eo videtur. Quibus verbis non vult significare nihil cōmendationis homini accedere ex corporis pulchritudine, sed non magnopere ab ea hominem cōmendandum, cum ab his quæ à natura insunt, secundū Aristotelem, nec laudandi sumus, nec vituperandi. præcipuā enim hominis cōmendationem vel vituperationem consistere in his quæ nostra virtute vel vitio committuntur vel comparantur. Affert autem pulcherrimum exemplum de ape, quam interpres breuem vocat inter volatilia, cum Græcè sit μικρά, hoc est, parua. Quoniā enim pulchritudo virilis in corporis proceritate maximè consistit, & ob breuitatem staturæ despici soleant homines, apem breuem vocasse videtur, quia hoc rei quam probare vult conueniebat. Pro, initium dulcoris, Græcè est, ἀρχὴ γλυκασμάτων, quod rectius verti potest, principatus dulcedinum, quia ἀρχὴ non tantū significat initium, sed etiam principatū. proinde nostra lectio sic est accipienda; fructus eius habet initium dulcoris, hoc est, obtinet primas partes in dulcedine, id est, inter omnia dulcia dulcissimus est. Quid enim melle dulcius? Iudic. 14.

Hoc ergo exemplo apis exigui animalculi, sed inter animalia commendatissimi propter suam singularem industriam & vtilitatem quam inde percipiunt homines, docet homines non sola dignitate vel indignitate corporum æstimandos, sed magis ex industria sua & vtilitate quam mundo afferunt, atque hæc ut in plurimum magis inueniri in paruis corporibus, natura sic compensante corporis defectum, & in admiratione homines rapiete, quemadmodum apes hominibus insigne est naturæ miraculum. Nam, ut ait Cicero, valentissimo quisque corpore longissimè abest à sapientia. Verum enim in multis est illud poetæ: Nulla in tam magno corpore mica salis. & contra: Maior in exiguo regnavit corpore virtus.

- 4 In vestitu ne gloriaris vnquam, nec in die honoristui extollaris.
 5 Quoniam mirabilia opera altissimi solius & gloriosa, & abscondita & inuisa opera illius.

Refecat secundò superbiam & inanē gloriam, quam plerique habent in splendore vestitus, & in die quo eis singularis aliquis honor defertur. Et addit causam, quæ merito ab hac vana gloria reprimere debeat. Eam interpretes noster intellexisse videtur duplicè. Primam, quòd solius Dei opera sunt admiranda & gloriosa, itaque nemo in suis operibus gloriari debet, sed Deo omnè tribuere gloriam. Secundam, quòd opera Dei sunt abscondita & inuisa, hoc est, incognita hominibus, ita ut præter hominum expectationem soleat mirabiliter Deus statum vitæ cōmutare, & omnem vanam gloriam & magnificentiam obscurare ac delere. Atque hanc secundam rationem solam habent Græca, quæ nō habent illa verba, solius & gloriosa & inuisa. Sicut enim interpretes addidit adiectiuum, gloriosa, ad adiectiuū, mirabilia, ita inuisa addidit ad, abscondita. Quod iam dixit Sapiens, id clarius ostendit exemplis infinitè positis, cum subiicit.

- 6 Multi tyranni sederunt in throno, & insuspiciens portauit diadema.
 7 Multi potentes oppressi sunt valde, & gloriosi traditi sunt in manus alterorum.

Hæc sunt abscondita illa opera Dei quæ dixit, quæ cum admiratione & stupore hominum sæpe eueniunt, & quorum ratio & euentus à secreto Dei pendet iudicio. Pro, in throno, Græcis est *ἐν ἰδαίφῃ*, hoc est, super pauimentum vel humi, ut priori parte significetur aliquid contrarium secundæ parti, nempe quòd qui prius gloriose regnauerunt, amisso postea regno coacti sunt sedere humi: & contra insuspiciens, hoc est, de quo nulla erat regni suspicio, portauit diadema, & in regem sublimatus sit. Nostra lectio significat, occulto Dei iudicio frequenter factū esse & fieri, ut quibus regnum non debebatur, illud per vim obtineant, & in eo gloriose aliquandiu regnent, ut duæ partes prioris sententiæ sint similes, quibus deinde in sequenti sententia duo opponuntur. Multi, inquit, potentes, vel, ut est Græcis, dynastæ oppressi sunt validè, vel potius

tius valde, nam Græcè est *σφόδρα*, & qui erant gloriosi & honorati, traditi sunt in manus alterorum, hoc est, aliorum, abducti scilicet in captiuitatem, & in aliorum potestatem redacti. Est autem Græcis *ἰτίσιμα*, vt ne quis exponat, alterorum, hoc est, aduersariorum.

8 Priusquam interrogas, ne vituperes quenquam: & cum interrogaueris, corripe iustè.

AD superbiam inter cætera pertinet facilè & temerè quemuis reprehendere & vituperare, proinde hoc præcepto ab ea re reuocat. Pro, interrogas, Græcè est *ἰστιάσις*, hoc est, exquisieris. Sensus ergo; priusquam de facto alicuius diligenter interrogaueris alios, & examinaueris veritatem & qualitatem facti vel dicti, ne vituperes quenquam: ac diligenti examinatione facta, tum demum si æquum est, corripe delinquentem, sed corripe iustè, nempe pro qualitate facti, & ad lucrum delinquentis, vel aliorum ædificationem. Docet ex suspicionibus vel leuibis rumoribus ad accusationem vel vituperationem temerè non esse profiliendum. Id vt in communi vita præstandum est, ita multo magis in publicis iudicijs, vt ne quis ante studiosam inquisitionem ibi vel accusetur, vel condemnetur. Vnde præses Romanus in Actis dixit: Non est Romanis consuetudo ~~den~~are aliquem hominem, priusquam is qui Act. 25. accusatur, præsentibus habeat accusatores, locûque defendendi habeat, &c.

9 Priusquam audias ne respondeas verbum, & in medio sermone ne adijcias loqui.

ESt & hoc superbiæ vitium, vt quis de re aliqua consultus aut interrogatus, antequam bene & plenè intellexerit quod proponitur, mox sine deliberatione respondeat, volens ea ratione ostendere sui ingenij celeritatè & prudentiæ acumen. Item vt aliquo de re quadam narrante, priusquam is suam narrationem absoluerit, alius illius sermonem interrumpat, quasi plenè perceperit quod est dicendum, aut melius quod dicitur profecuturus sit. Itaque rectè ne hæc fiant, ista sententia monet, quæ tamen non solum ex superbia committuntur, sed etiam ex stultitia & imprudentia. Vnde dicitur similiter in Prouerbijs: Qui prius respondet Prouer. 18 quàm audiat verbum, stultum se esse demonstrat & confusione dignum. & rursum: Vidisti virum velocem ad loquendum, stultitia magis Ibid. 29. spe- randa est quàm illius correctio. Sicut autè hæc sententiæ, ita & hæc præfens dici etiam potest contra eos qui magistri esse volunt priusquam fuerint discipuli, & alios docere, priusquam alios docentes audiuerunt. Porro perperam hîc omnes pene scripti libri habent, seniorû, quomodo & Dionysius legit, cum manifestè legendum sit, sermonum. Est enim Græcis *λόγων*. Lyranus vtriusque meminit lectionis.

10 De re quæ te non molestat, ne ceteris, & in iudicio peccantium ne consistas.

ET hic prohibetur simile prædictis vitium, quod fere etiam ex superbia oritur. Sunt enim qui singula fere hominum facta sibi vel accusanda vel defendenda assumunt, eam ob rem cum alijs contententes & assidue rixantes, quasi singula suo intellectu assequatur. Id prohibet Sapiens priori parte. In qua nõ, ceteris, legendum est, sed, ut habent omnes pene scripti, certos vel certaueris. Quid enim est ceteris? Pro; de re quæ te non molestat; Græcè est, *περὶ τῶν ἄμα τῶν οὐκ ἴσῃ σοι χρεῖα*, hoc est, de re (vel pro re) cuius non est tibi necessitas, vel cuius non interest tua, nec ad te pertinet. Id noster reddidit non malè; quæ te non molestat. Molestat enim nos & ea res quæ nos lædit, & ea cuius curam gerere debemus ex officio. Nam illa molestat sua læsione, hæc sollicitudine. Sicut autem priori parte prohibet contentionem pro re impertinenti vel defendenda vel accusanda, ita secunda parte monet abstinere à temeraria sententiæ pronuntiatione & iudicio cum peccatoribus, qui quidvis iniquè iudicant, dicentes bonum malum, & malum bonum. Vult ergo nec temerè contendendum esse pro alienis factis, nec ea temerè cum peccatoribus vel approbanda vel condemnanda.

11 Fili, ne in multis sint actus tui, & si diues fueris, non eris immunis à delicto.

Videri posset Sapiens priori huius sententiæ parte retrahere à vitio illo quod Græci vocat *πολυπραγμοσύνη*, vitiosum scilicet illud animi studiū, quo multarum rerū cura simul assumitur, quasi vnus omnibus sufficere possit, cum vix vni rei bene curandæ sufficiat. quod vitium etiam ex superbia oritur. Verum ex sequenti parte & sequentibus sententijs manifestum satis est ipsum hic peculiariter prohibere voluisse nimiam sollicitudinem acquirendi diuitias, & confidentiam tum in proprijs laboribus, tum in partis diuitijs, quæ vitia etiã superbia gignere solet. Contra quæ vitia monet hominem totum debere à Deo pendere, cuius providentia diuitiæ & paupertas obtingunt, sicut & omnia alia. In quo argumento prosequendo persistit fere vsque ad finem huius capituli. Quod ergo dicit; Ne in multis, vel, ut est Græcis, circa multa sint actus, hoc est, actiones tuæ; hunc habet sensum: Ne in multis conquirendis sint actiones tuæ, neque ad hoc labores vt multa habeas. Aut ne in multis negotijs occuperis ad hoc vt ditescas. Causam addit duplicem. Alteram, quia si diues fueris, & multa assequaris huiusmodi tuis immodicis laboribus, non eris immunis à delicto. Nam & peccatur in cupiendo & satagendo, & rursus in possidendo, asseruando, & animum diuitijs adiuciendo, vt omittatur, diuitias auiditate partas frequenter multam iniustitiam habere coniunctam. Ideo Paulus: Qui, inquit, volunt diuites fieri, incidunt in tentationem & laqueum diaboli, & desideria multa, &c. Græcis enim hic est coniunctio causalis; Si enim diues fueris; quam noster interpretes in sequenti posuit sententia, proinde coniunctio, &, hic accipi poterit pro causalī, quia, sicut nonnunquam accipitur.

1. Tim. 6

Si enim

- 12 Si enim secutus fueris non apprehendes, & non effugies si præcucurreris.

Alteram reddit rationem cur immoderatis laboribus diuitiæ nõ sint quærendæ, quia, inquit, si, pro etiam si, secutus fueris, aut, vt habent Græca, *διώνης*, hoc est, persecutus, diuitias scilicet, non apprehendes nec consequeris eas, nisi scilicet Dominus eas dederit, & fortunauerit tuos labores: & etiam si præcucurreris ad effugiendum paupertatem, hoc est, paupertatem iam longè videaris post te reliquisse, non tamen effugies paupertatē, si scilicet Dominus te pauperem esse volet. Hunc esse huius sententiæ ob suam breuitatē obscuræ sensum, patet ex sequentibus quæ hanc declarant. Est autem pulchra in hac sententia allegoria, dum is qui festatur diuitias, & studet superare paupertatē, comparatur ei qui alium insequitur, nec tamen comprehendere potest: & ei qui alium quem effugere conatur, præcurrit, & tamen insequentis se non potest manus effugere. Similis locus est Prouerb. 23. Noli laborare vt diteris, sed prudentiæ tuæ pone modum. Ne erigas oculos tuos ad opes quas non potes habere, quia facient sibi pennas sicut aquilæ, & volabunt in cælum. Potest illud; non effugies si præcucurreris; etiã sic accipi, vt significetur etiam à fugientibus diuitias obtineri, cum Deus constituit aliquē ditare.

Prouer. 23

- 13 Est homo laborans & festinans, & dolens impius, & tantò magis non abundabit.
- 14 Est homo marcidus, egens recuperatione, plus deficiens virtute, & abundans paupertate.
- 15 Et oculus Dei respexit illum in bono, & erexit eum ab humilitate ipsius.
- 16 Et exaltauit caput, & mirati sunt in illo multi, & honoraerunt Deum.

DVos proponit homines præ oculis, in quibus videre licet ex Dei dono pendere consecutionem diuitiarum, & non ex solis laboribus in quibus plerique nimis confidunt. Contingit enim, inquit, vt sit quispiam qui laborat & festinat ditari, & multis doloribus angitur, dum non vt vult omnia succedunt: & tamē non ideo magis abundat, sed semper in egestate manet, nimirū quia Deus eū non vult diuitē esse, nec eius labores fortunat. Id quoniã fere accidit propter hominis impietatē, adiecit interpretes, quod nõ habent Græca, impius, indicare volēs cui id maximè accidat, cum aliquādo id etiã iustis eueniat, vel ad patientiæ ipsorum probationē, vel quia Deus nouit diuitias eis nõ expedire ad salutē. Contrà cōtingit vt sit quispiã marcidus, hoc est, lãgvidus, ad operandū tardus & piger, (id enim significat dictio Græca *ωϊσθ*) egēs recuperatione, hoc est, subsidio ipsum reparante, plus, hoc est, multū deficiens fortitudine, & abūdans paupertate. Quē tamē Dominus respiciens benigno suo aspectu

ad beneficiendum, erexit ab humili eius conditione & statu, & sublimavit eum, ita ut mirarentur multi, quod ea res præter expectationem omnium evenisset. His ergo exemplis idem docetur quod David Psal. 126. dicens: Nisi Dominus ædificauerit domum, in vanum laborauerunt qui ædificant eam. Vanum est vobis ante lucem surgere, surgite postquam sederitis qui manducatis panem doloris. Cum dederit dilectis suis somnum, &c. Et Ecclesiastes: Vidi nec velocium esse cursum, nec fortium bellum, nec sapientum panem, nec doctorum diuitias, nec artificum gratiam. Horum causam indicant sequentia.

17 Bona & mala, vita & mors, paupertas & honestas à Deo sunt.

NE admiranda illa diuersitas, quæ in hominibus cernitur, putaretur casu & fortuito euenire, rectè subiecit hanc sententiam, qua falsam gentilium de fato & fortuna confutat opinionem, docetq; in omnibus rebus quas admiramur, mentes nostras conuertendas ad prouidentiam diuinam, & agnoscere eam esse causam omnium, Deumque, à quo omnia proficiscuntur, inuocandum atque colendum, & eius dispositioni atque voluntati nosmet submittere debere. Porro mala quæ à Deo esse dicit, sunt ea quæ hominum opinione mala sunt, aduersa scilicet, quæ mala poenæ dicimus, non autem mala culpæ. vnde per exempla declaras quod in genere dixit, mortem & paupertatem ponit inter mala: vitam & honestatem, hoc est, diuitias inter bona. Interpres enim & hoc libro, & in libro Sapietia, sæpe honestatem ponit pro diuitijs, quod illæ honoratum reddant habentem. *Isaiæ 45.* Simile sententiam Deus loquitur apud Isaiam, dicens: Ego Dominus, & non est alter Deus, formans lucem, & creans tenebras, faciens pacem, & creans malum.

18 Sapientia & disciplina & scientia legis apud Deum: dilectio & via bonorum apud ipsum.

NE sola temporalia putaretur à Deo esse, superiori rectè hanc subiecit sententiam, qua & celestium ac spiritualium rerum Deum docet esse authorem, sed iam tantum bonorum mentionem facies, quæ duplicis sunt generis. Alia enim ad intellectum pertinent, ut sapientia & disciplina, & scientia vel cognitio legis. Alia ad affectum & voluntatem, ut dilectio Dei & proximi: & ex dilectione, viæ & externæ operationes bonorum operum. Nam; operum; additur Græcis. Hæc apud ipsum dicuntur esse tanquam fontem à quo hominibus proueniunt, sicut in Psalmis dicitur: Apud Dominum misericordia, & copiosa apud eum redemptio. Græcis est $\pi\alpha\rho\acute{\alpha}\nu\tau\omicron\varsigma$, hoc est, ab ipso. De malis quæ his bonis opponuntur, subiicitur in sequenti sententia.

19 Error & tenebræ peccatoribus concreata sunt, qui autem exultant in malis, consenescent in malo.

NOtandum hic imprimis, hanc sententiam sicut & superiorem cui hæc opponitur, non esse in pluribus scriptis exemplaribus, aut in eis deletas esse, sicut nec apud Græcos in exemplari Germanico & Aldino:

Aldino: vnde nec exponuntur à Rabano, Lyrano & Dionysio, qui eas non videntur legisse. Sunt tamen in exemplari Complutensi, & in quibusdam scriptis nostris. Et omnino est verisimile à quibusdam studio sublatas esse, quòd hæc secunda sententia videretur patrocinari errori Manichæorum, & aliorum quorundam hæreticorū, asserentium Deum authorem esse malorum animi, æquè vt bonorum. Verùm notandum est Sapientem longè aliter loqui de his malis spiritualibus, quàm locutus est de bonis spiritualibus. Non enim mala hæc esse dicit à Deo vel apud Deum, nec dicit ea hominibus quibusdam concreata, sed peccatoribus, significans eorum malorum illos esse causam, qui sunt causa vt sint peccatores. Non creatur autem à Deo homo peccator, sed talis fit à mala sua vel primi parentis voluntate. Deus enim creauit hominem rectum, sed ipse se infinitis immiscuit quæstionibus. Non ergo error & tenebræ à Deo concreata sunt peccatoribus, sed ab his qui se peccatores faciunt. Mox enim vt fiunt peccatores, multis inuoluuntur & erroribus & ignorantijs. Istud authorem sensisse, etiam sequens pars declarat; qui autem exultant in malis, confenescent in malo, vel, vt elegantius habet Græca, *συγγεῖ κακία*, hoc est, malitia senescit cum eis. Quo manifestè significatur, homines sibiipfis causas esse vt malitia eis firmiter adhæreat, & confenescat, nec ante mortem ab eis recedat, nempe quia de malo quod commiserunt nō pœnitent, sed etiam in malis quæ vel ipsi vel alij committunt, exultant, lætantur & gloriantur, innuens malitiam ab eis posse recedere & pelli, si de admissis vellent pœnitere & respiscere. Qui ergo causa sibi sunt vt firmiter malitia adhæreat, ijdem causa sibi sunt vt in errore sint & tenebris. Notandum autem quod dicit malitiam confenescere cū his qui in malis exultant, significans non cū omnibus confenescere peccatoribus, sicut omnibus concreantur error & tenebræ, vt non his qui ex infirmitate peccant, sed his qui in peccatis gloriantur, seseque iactant, ex destinata malitia peccantes sine magno conscientiaë remorsu, quales rarè emendari contingit. Peccant enim in spiritum sanctum, ideoq; eorum nec hic nec in futuro sæculo remittitur peccatum.

20 Datio Dei permanet iustis, & profectus illius successus habebit in æternum.

Postquàm dixit bona omnia à Deo esse, quoniam etiam bona temporalia impios habere contingit, ostendit iam bona impiorum non esse stabilia & diuturna: quæ verò iustis conferuntur, à Deo etiam eis conferuari, & foeliciter promoueri. Datio, inquit, Dei, hoc est, eius donum & beneficentia perdurat in iustis, qui à Deo se agnoscunt habere quod habent, siue in spiritualibus, siue in temporalibus. quasi dicat; Si quid detur impijs, id ipsum non permanet eis, sed præter eorum expectationem & voluntatem eripitur eis, vt declarat in sequentibus. In sequenti parte pro; profectus illius; est *ἡ δόξα αὐτοῦ*, hoc est, beneplacitum eius, prosperatur in æternum. Itaq; nostra lectio sic videtur accipienda,

vt profectus actiue accipiatur pro promotione, & fit sensus: id quod ipse vult proficere & promouere, habebit successus in æternum. Nemo enim illius beneplacito resistere poterit, & sine pœnitentia sunt dona & vocatio Dei. Ita autem non esse de bonis impiorum, qui in Deo non confidunt, ostendit in sequentibus, dicens:

21 Est qui locupletatur parcè agendo, & hæc est pars mercedis illius.

22 In eo quod dicit, inueni requiem mihi, & nunc manducabo de bonis meis solus.

23 Et nescit quod tempus pertranseat illum, & mors appropinquat, & relinquet omnia alijs, & morietur.

Contingit, inquam, nonnunquam vt sit qui diues fiat viuendo parcè, & suum genium aliquãdiu fraudando, & hanc solam habet partem, hoc est, portionẽ, quam pro mercede recipiat, quòd spem habeat bonis parcimonia partis fruendi futuro tempore, nempe quod dicit: Iam mea parcitate inueni mihi requiẽ, affecutus sum bona in quibus iam quiescere possum, & per quæ deinceps à labore & solitudine liber esse poterò, & nunc manducabo de bonis meis solus. At vana est eius spes, quòd per mortẽ præter expectationem superuenientẽ, cogatur omnia sua alijs relinquere, ita vt præter illam spem qua ad tempus sibi blanditur, nihil ex sua molesta parcitate, & bonis suis consequatur. quæ tamen ipsa spes non tã in bonis cẽsenda est quàm in malis, quòd miserè habentẽ frustretur. Hoc enim significat tertius versus. In quo obseruandum est dictionem, quod, non esse coniunctionem, vt communiter intelligitur. quasi sensus sit; nescit tempus præterire; sed esse nomen adiectiuũ substantiuũ tempus. Est enim Græcis, *ὅτι οὐδὲ τις καὶ οὐκ ἀφελήσεται αὐτῷ*, non nouit quod vel quantum tẽpus præteribit ipsum, hoc est, quanto tẽpore viuet. Quanto enim tempore viuit homo, tantum tempus præterit ipsum, & ipse præterit tãtum tempus. Quoniam autẽ dictio, quod, putata est fuisse coniunctio, in multis libris sublatũ est pronomen, ipsum, quod tamen in multis scriptis est, sicut & in Græcis, in quibus nõ sunt ea verba; & mors appropinquat vel appropinquet; sicut nec in multis scriptis, nec apud Rabanũ. Duo ergo dicit, quibus demonstrat vanã spem eius de quo agit. Primũ, quòd non nouit tempus vitæ suæ, qui tamẽ pollicetur sibi manducare de bonis suis, idq; solus, vel, vt habet Græca, *ἰσχυρῶς*, hoc est, assiduè. Deinde quod alijs per mortẽ relicturus sit quod sibi propriũ esse voluit. Simile exemplum est quod Christus adduxit de diuite quodam auaro, qui & ipse bona affecutus similiter dixit: Dicã animæ meæ; Anima habes multa bona reposita in annos plurimos, requiesce, comede, bibes, epulare. At eius vanitas similiter vt hĩc ostẽsa est, cum ei dictum est: Stulte, hac nocte repetunt animam tuã à te, quæ autẽ parasti cuius erunt? Sed is, de quo ibi agitur, de bonis quæ ager ei protulit vberè, quietem & fœlicitatem sibi promisit. Iste verò, de quo hic agitur, de bonis per attentionem

tionem & parcatatem collectis. Ideoque huic similius est quod est apud Ecclesiasten: Vnus est, & secundum non habet, non filium, non fratrem: & tamen laborare non cessat, nec recogitat, dicens: Cui laboro, & fraudo animam meam bonis? & rursum: Vir cui dedit Deus diuitias & substantiam, nec dedit ei potestatem Deus ut comedat ex eo, sed homo extraneus vorabit illud. Eccles 4.
Ibidem 6.

24 Sta in testamento tuo, & in illo colloquere, & in opere mandatorum tuorum veterasce.

Quamquam dixerit impiorum felicitatem non esse stabilem, tamen quia ea conspecta ad eorum imitationem plerique inclinari solent, recte hanc subiecit doctrinam, qua monet in suscepta virtutis via usque in finem persistendum, nec ob conspectam impiorum prosperitatem virtutem relinquendam. Pro testamento, hic Graecis est, sicut & alibi frequenter, Διαθήκη, quae non solum significat id quod proprie dicitur testamentum, sed etiam omne pactum, quod in scripturis etiam dicitur saepe testamentum, quomodo & hic recte accipitur, ut sit sensus: Persiste in pacto illo tuo quod cum Deo iniuisti, addicens te illius seruituti, & de illo apud te in animo tuo colloquere, recogitans semper quid illud a te requirat, & quomodo illud obserues, & in operatione eorum quae tibi sunt mandata incessanter permane usque in senectutem & usque ad mortem. Sunt qui Διαθήκη, hic accipiunt pro instituto vitae, certoque genere & statu, ut moneat Sapiens susceptam vitae conditionem retinendam, quomodo Paulus monet; ut unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat apud Deum. 1. Cor. 7. Nec multum diuersa est haec intelligentia a priori, quia quicumque sibi aliquam bonam vitae rationem deligit, is pactum aliquod cum Deo init, proponens scilicet in ea quam deligit conditione Deo seruire. Proinde valet hic locus & in genere contra virtutis semel amplexatae desertores, & in particulari contra eos qui temere certam viuendi rationem per mentis instabilitatem relinquunt: ut qui coniugium violant, aut a monastica vita deficiunt. A quali desertione magis adhuc reuocat, cum subdit:

25 Ne manseris in operibus peccatorum: confide autem in Deo, & mane in loco tuo.

26 Facile est enim in oculis Dei subito honestare pauperem.

Græce est, μή λαόμαζι, ne mireris in operibus peccatorum. Et pro loco, Græce est πόνος, hoc est, labore tuo, quo scilicet Deo seruire coepisti. Interpres legisse se demonstrat τόπος, hoc est, loco. Et sensus eodem reddit, quia per locum suscepta vitae conditio intelligitur, quomodo & in Prouerb. Sicut avis transmigras de nido suo, sic vir qui relinquit locum suum. Causa ergo hic demonstratur, cur homines a propria vocatione ac vitae ratione desciscunt, ex consideratione scilicet & admiratione malorum operum, quibus in peccatoribus nonnunquam gloria & felicitas coniuncta est. Contra quam tentationem prolixè agit Psal. 36. etiam inter alia dices quod hic: Spera in Deo, & fac bonitatem. Proinde quod nos habemus; Prouer. 17
Psal. 36.
ne man-

ne manseris in operibus peccatorum, vt cum originali conueniat, accipi potest; Ne manseris animo in operibus peccatorum, hoc est, noli ea tantum præ oculis habere, sed etiam si videas ea mala esse, eisque prosperitatem maiorem, quam tu habeas, coniunctam, respice tamè ad Deum, atque in eo confisus, persiste in tua quæ suscepisti bona vitæ institutione, nec eam relinquant ob eam qua premeris paupertatem. Facile enim est coram Deo, subito ditare pauperem. Quo significat, id quod ei facile est etiam facturum in eis quos diligit, si id ita eis expediat: & si non faciat, ideo non facere, quia non expedit: & contra facile etiã esse Deo subito depauperare diuitem, idq; eum in impijs ad tempus florentes aliquando effecturum. Honestare enim hic & alibi interpres posuit pro ditare, sicut honestatem ponit pro diuitijs. Græcè est *πλετιστα*. Potest illud, ne manseris in operibus peccatorum; etiam sic accipi, vt significetur, etsi per infirmitatem fiat vt quis incidat in peccata, à quibus nemo liber est, tamen curandum vt ne in illis maneat.

27 Benedictio Domini in mercedem iusti festinat, & in honore veloci processus illius fructificat.

Pertinet ad superiorem doctrinam, doceturque non tantum facile esse Deo subito benefacere iusto, sed Deum etiam id subito facturum. Habent autem Græca clarius sic; Benedictio Domini in mercede pij, scilicet est, & in hora veloci germinat benedictionem suam. Itaque non videtur dubitandum quin interpres verterit non, in honore, sed in hora, quamuis libri quos vidi omnes habeant, honore. Sed facile fieri potuit, vt ab indocto aliquo; hora; mutaretur in; honore; quod absurdum videretur horam dici velocè, cum vna hora non sit altera velocior. Certè dictio Græca *ὥρα* nullo modo habet similitudinem cum ea quæ honorem significat, sicut apud nos magna est affinitas inter hora & honore. Sensus ergo est: Beneficentia Domini non est tarda ad reddendum quod iusto debetur, sed festinat ad dandum mercedem iusti, & in breui tempore procedit ad hoc, processusque Domini fructum facit. Festinare autem rectè dicitur, & ad benefaciendum velociter procedere, etiam si humano iudicio tardare videatur, nec tam subito quam vult homo, benefaciat, tum quod re vera mora quæ interuenit non à tarditate voluntatis diuinæ proficiscatur, quasi parum homini faueret, sed illa ipsa fit in bonum iusti, ita vt ipsamet mora sit iusto beneficium, tum quod quantalibet mora minima sit, imò nulla, si mercedis quæ redditur magnitudo conferatur cum tempore laboris iusti. Non tardat enim, inquit Petrus, Dominus promissionem suam, sed patièter agit propter vos. & Paulus: Non sunt condignæ passionis huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis. Porrò illud, processus illius, etiam ad hominem iustum referri potest, vt fit sensus; progressus iusti de virtute in virtutem, per Dei benedictionem subito fructum magnum profert, quia & hic temporaliter & in futuro æterno premio remuneratur.

2. Pet. 3.

Rom. 8.

Ne di-

- 28 Ne dicas: Quid est mihi opus? & quæ erunt mihi ex hoc bona?
 29 Ne dicas: Sufficiens mihi sum, & quid ex hoc pessimabor?

VTerque hic versus communiter intelligitur continere vocem superborum, qui in suis confidunt diuitijs, nec aliquid vel boni post hanc vitam, vel mali in hac vita expectant. At notandum in priori versu non esse Græcis, datiuum, mihi, in prima interrogatione, sed genitiuum *τίς ἐστὶ μου ἔργον*; hoc est, quid est mei opus, vel quis est mei vltus vel necessitas? vt prior versus contineat verba hominis de sua fortuna conquirentis, & meliorem planè desperantis: vt multi solent tædio paupertatis dicere; Quid ago in hoc mundo, sum planè inutilis mundo, præstaret me hinc auferri. quomodo Elias tædio persecutionum superatus dixit: Sufficit mihi Domine, tolle animam meam. Quem sensum vt & nostra 3. Reg. 19. lectio habeat, datiuus, mihi, per antiptosim debet accipi pro, mei, vel ablatiuo me, vt non ad verbum, est, referatur, sed ad adiectiuum, opus. Sensus ergo est: Ne dicas ex desperatione; Quid est opus vel vltus mei in hoc mundo? quid oportet aut expedit me diutius hic viuere? & quæ ex hoc nunc, hoc est, ex isto tempore & deinceps mihi bona sunt expectanda, qui hactenus semper in paupertate vixi & miseria, vel tribulationibus? Deinde similiter prohibetur contraria oratio, & affectio hominis in suis diuitijs acquiescentis & confidentis, & ideo nihil sibi mali metuentis. Ne, inquit, rursum dicas; Sufficiens mihi sum, vel, vt est Græcis, *ἐντάφην μοί ἐστι*, hoc est, sufficientia mihi sunt, & quid deinceps pessimabor, hoc est, mali patiar? quasi dicat; quis mihi nocere aut incommodare poterit? Interpretes enim secutus Græcâ dictionem *κακωθήσομαι*, finxit dictionem, pessimabor, pro malum pati, sicut post capite 36. vtitur pessimare pro affligere. Duabus ergo sententijs his monet, neque pauperi calamitosa desperandam meliorem fortunam, neque diuiti fortunato non metuendum esse casum & mala. Solent enim in alteram partem homines peccare, vt aut in aduersis rebus diffidant, aut in prosperis nimium confidant. Quorum vtrumque qua ratione cauere possimus, docent sequentia.

- 30 In die bonorum ne immemor sis malorum, & in die malorum ne immemor sis bonorum.
 31 Quoniam facile est coram Deo in die obitus retribuere vnicuique secundum vias suas.

GRæcè sic habet in omnibus exéplaribus prior versus, *ἐν ἡμέραις ἀγαθῶν ἀμνησία κακῶν, καὶ ἐν ἡμέραις κακῶν ἡ μνήσις ἀγαθῶν*. hoc est, In die bonorum, obliuio erit malorum: & in die malorum, non erit memoria bonorum. Contrarium scilicet eius quod nos legimus. Verùm plerique existimant locum esse deprauatū, atque in primo membro deesse *μνήσις*: in altero verò legédum, *ὅτι ἀμνησθήσονται*. Itaq; vertunt omnes sicut noster interpretes; ne sis immemor. Possiet tamen ea sententia accipi sicut Græcè habetur,

habetur, vt pronunciet ac significet non quid fieri debeat, sed potius quid fieri soleat: atq; ita aptè sequitur quod ante dixerat ac prohibuerat, nempe aut desperare homines in aduersis, aut in secundis nimis confidere, vt hic indicetur causa cur id fiat, videlicet quòd qui bonis fruuntur, obliuiscantur malorù quæ accidere possunt: & qui aduersis premuntur, non recordentur bonorum quæ succedere solent malis. Verùm recepta lectio nostri interpretis, quã alij ferè sequuntur, magis conuenit sequenti sententiæ, qua redditur ratio, cur nec malorum nec bonorum debeamus esse immemores. Ex qua subiecta ratione patet, cùm vult Sapiens non esse nos immemores bonorum vel malorum, ipsùm potissimùm loqui de bonis malisue futuris & futuri sæculi, quorum respectu nec impijs meritò exultandù est in prosperis, quibus hic cum diuite epulone fruuntur: nec pijs desperandum, cùm paupertate, alijsq; calamitatibus hinc cum Lazaro grauantur. Quoniam, inquit, facile est corã Deo in die obitus retribuere vnicuiq; secundùm vias suas, hoc est, studia & opera sua, vt si bene vixeris, non dubitare debeas quin bona sis recepturus: si malè, mala etiam sis recepturus. D. Gregorius homil. 19. super Ezech. quod dicitur, ne immemor sis bonorum vel malorum; nò solum intelligit de bonis vel malis futuris, sed etiam de præteritis, quæ vel à Deo accepimus, vel quæ ipsi commisimus. Si enim, inquit, cùm bona habemus, malorum reminiscimur, quæ aut iam passi sumus, aut adhuc pati possumus, accepta bona mentem non eleuant, quia eorù gaudium timor memoriæ malorum premit. Et si cùm mala habemus, bonorum reminiscimur, quæ aut iam accepimus, aut adhuc nos posse accipere speramus, malorum pondus ad desperationem non premit, quia hunc ad spem memoria bonorum leuat. Bene autem notandum quod dicit, In die obitus. Eo enim significat, in hac vita non recipere homines secundùm opera & merita sua, sed impios frequenter bonis frui, quibus indigni sunt, & pios mala ferre quæ non meruerunt. Vnde in Ecclesiaste dicitur: Sunt iusti quibus mala proueniunt, quasi opera egerint impiorum: & sunt impij, qui ita securi sunt, quasi facta iustorum habeant. Rursum ea pars confutat errorem & hæresim eorum, qui ante generalem diem iudicij & omnium resurrectionem asserunt neminem recipere mercedem quam promeruit, cùm hinc apertè dicatur, Deum in die obitus & mortis vnicuique redde quod meruit.

Ecclesi 8.

32 Malitia horæ obliuionem facit luxuriæ magnæ, & in fine hominis denudatio operum illius.

PRo, malitia, non est κακία, sed κακώσις, hoc est, afflictio & tribulatio. Pro, luxuriæ magnæ, est tantùm ἑυφῆσις, hoc est, voluptatis & deliciarum. vnde luxuriæ nomen hic non libidinem significat, sed luxum, & voluptatis ac deliciarum abundantiam. Duo ergo hæc sententia infinuat, propter quæ meritò quis in die bonorum non debeat esse nimis securus, sed cogitare mala quæ superuenire possunt. Primum, quia vel
vna

vna hora & breui tempore tanta potest superuenire afflictio, quæ diurnæ voluptatis præteritæ obliuionem inducat, sic scilicet vt amplius non æstimetur nec delectet, sed potius dolorem inferat si in recordationem veniat. Sic de Babylone dicitur in Apocal. Væ væ ciuitas illa Apec. 18. magna Babylon, quia vna hora venit iudicium tuum. Id frequenter in præfenti etiam sæculo fit, sed omnium maximè in morte impiorum, quæ subitò irruens tollit omnem voluptatem quam hic secuti sunt. Secundum est, quòd cum in hac vita nesciatur vtrum homo amore an odio dignus sit, & frequenter ob fœlicitatem præsentem videantur quidam grati Deo qui non sunt grati: & contrà ob aduersitatem videantur displicere qui maximè grati sunt; in fine hominis fiat denudatio, vel vt est Græcis, reuelatio operum eius, hoc est, Deus tunc reuelat vnicuique hominum qualia fuerint opera eorum, tum quia Deus tunc sic vniuscuiusque illuminat conscientiam, vt agnoscant & quid fecerint, & quo animo fecerint, quando implebitur quod Paulus dicit: Illumi- 1. Cor. 4. nabit Deus abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium; tum quia ex remuneratione singuli intelligunt qualia fuerunt eorum opera, bona an mala. Et hæc sententia valet contra errorem, de quo mox dictum est, docetque ante iudicium generale, esse in morte cuiusque iudicium particulare. Valet item contra eos qui negant animas piorum in purgatorio existentium, esse de suo statu & salute statim securas.

33 Ante mortem ne laudes hominem quenquam, quoniam in filijs suis agnoscitur vir.

PRo, laudes, est *μανασις*, hoc est, beatifices, aut fœlicem & beatum prædices. Quod ergo nos habemus sic accipiendū est, ne laudes tanquam fœlicem & beatum. Sequitur hæc sententia ex præcedentibus. Quoniam enim, vt in præcedentibus insinuatū est, & temporalis hominum fœlicitas instabilis ac incerta est, & opera item hominum qualia sint, incertum est ante diem mortis, & tunc primū est tempus retributionis, nemo meritò ante mortem prædicandus est beatus, quia tunc tantū re vera homo fit beatus, quando ea consequitur bona quæ verè beatum faciunt, & à quibus excidere non potest. Celebrata est hæc sententia etiam à multis ethnicis ex sententia Solonis, de quo refertur, quòd à Cræso interrogatus an quem vidisset beatiorem ipso, Telum nominauit Atheniensem, priuatum hominem, sed qui, relictis liberis ac nepotibus bene institutis, fœliciter obiisset diem. Interrogatus dein de cui post illum tribueret elogium fœlicitatis, Cleotin & Bitum Argiuos fratres nominauit, qui cum summa pietatis laude defuncti fuerant. Indignatus rex, nullo igitur, inquit, loco me ponis? Tum ille; Ego facilè confiteor te regem, opibus & imperio florètem: beatum autè non appellarim, priusquam hanc vitam fœliciter absolueris. Itaq; cum à Cyro rege captus, iussus esset ingenti pyræ imponi vt viuus cremaretur, ter alta voce

voce dicitur Solonē inuocasse: Tum Cyri iussu interrogatus quid ea vox ter repetita sibi vellet, exprotulit quæ ille olim de fortunæ variatione, veraque fœlicitate à Solone viro sapientissimo audiuiſſet. Per quæ humanæ imbecillitatis Cyrus admonitus, iussit Cræsum ab igne seruari, fuitque deinceps ipse apud Cyrum in summo honore. Ad hanc Solonis sententiam alludit Ouidius, dicens: Sed scilicet vltima semper, Expectanda dies homini est, dicitque beatus Ante obitum nemo, supremaque funera debet. Sed hi dicentes ante mortem neminem beatū dicendum, respexerunt tantū ad instabilitatem terrenæ prosperitatis, & incertitudinem constantiæ in virtute, atque ad memoriam quæ apud homines relinquitur post mortem: scriptura verò sacra non ad hæc tantū respicit, sed multò maximè ad retributionem & mercedem, quam homines non nisi post mortem apud Deum recipiunt, sicut in præcedentibus dictum est. Addit autem Sapiens causam cur ante mortem nemo tāquam beatus prædicandus sit: quoniam, inquit, in filijs suis, quos scilicet post se relinquit, agnoscitur vir, qualis scilicet fuerit vita eius, significans eius probitatem vt in plurimum colligi posse ex filijs, si eos bene à se institutos, & Deum timentes relinquat. Nam, iuxta adagium, Patrem sequitur

Sapient. 3. sua proles. Vnde Sapientiæ 3. dicitur: Ex iniquis omnes qui nascuntur, testes sunt nequitiae aduersus parentes in interrogatione sua. Et in Prouerb. dicitur gloria patris, filius sapiens. Et Solon quoque suum Telum beatum non pronunciaſſet, nisi reliquisset liberos & nepotes bene institutos. Nec tantū ex filiorum vita agnoscitur vita patris, sed secundū veteris testamenti scripturas, etiā ex fœlicitate & benedictione diuina, qua parentes sibi gratos fuisse Deus posteris declarat. vnde *Dauid* beatum pronunciat virū qui timet Dominū, quia potēs in terra erit semē eius, generatio rectorum benedicetur. Maximè autē vir agnoscitur ex filijs spiritualibus, si scilicet multos post se relinquat, verbo & exēplo à se bene institutos. Rabanus quo generalior sit hæc sententia, per filios mysticè intelligit opera hominis quæ ipse profert de se tanquam filios, *Matth. 7.* vt conueniat quod hic dicitur cum illo Saluatoris: A fructibus eorum cognoscetis eos.

34 Non omnem hominem inducas in domum tuam: multæ enim sunt insidiæ dolosi.

Nouum hic incipit argumentum, tractans de his quibus communicandum sit, quod etiā in sequentibus capitibus prosequitur. Primum ergo vtiliter vetat ne quemuis hominem inducamus in domum, hoc est, ne in intimam familiaritatem quemuis recipiamus, eique nostra ostēdamus, antequam eius probitas bene sit perspecta & explorata: quia, inquit, multæ sunt insidiæ hominis dolosi, qui etsi simulet amicitiam, tamen ex omnibus quæ audit ab homine, & quæ videt in aliena domo, captat occasionem sui commodi, & læsionis alterius. Ob non seruatum hoc præceptum *Ezechias* rex correptus est à propheta, quod scilicet *Babyloniorū* legatos

legatos introduxerat ad domus suæ contemplationem nimis exactam, quæ reges Babylonios accendit ad ipsius spoliationem. Pythagoras quum vellet significare ingratum & infidum hospitem in domum non esse recipiendum, hac allegoria utebatur: Hirundinem sub eodem tecto tecum ne habeas, propterea quod ea auis, posteaquam domum conspurcauit, euolare solet, nullam adferens hospiti utilitatem. Ita multi pro hospitio officioque præstito, malam gratiam vel iniuriæ vel ignominia referre solent. Ab hoc Pythagoræ symbolo, hæc Sapientis sententia non multum discrepat.

35 Sicut enim eructant præcordia foetentium, & sicut perdix inducitur in caueam, & ut caprea in laqueum: sic & cor superborum, & sicut prospector videns casum proximi sui.

Locus satis obscurus, in quo primum notandum, Græca ut iam habentur, longe esse breuiora. Tantum enim habent; Perdix capta in cauea, sic cor superbi, & ut speculator ascendens ad casum. Ita ut etiam hæc sententia Græcis sit bimebris tantum. Et secundum quosdam significatur, quod quemadmodum perdix capta in cauea, sua voce auiculas sui generis ad laqueos adducit: ita & cor superbi captat alios decipere. In nostra lectione dubium est an sit legendum, foetentium an foetantium. Nam vtriusque lectionis meminit Glossa Ordinaria, & foetantium, habebant multa exemplaria scripta. Vtra autem lectio sit verior, non potest haberi ex Græcis, cum hæc pars ibi non sit. Qui legunt, foetentium, ut communiter legitur, intelligunt cor superborum comparari præcordijs foetentium eructantibus: quia sicut prauum & contagiosum foetorem emittunt præcordia habentia anhelitum corruptum, sic & cor superborum exhalare solet verba fraudulenta & pestifera. Quod autem compareretur captæ perdici vel capreae, intelligunt significari, superbum dum alijs insidiatur à sathana decipi, & in laqueum induci. At hæc explicatio frigida videtur, quod cor superbi non simili aliqua ratione intelligitur comparari illis tribus, quibus tamen similiter comparatur. Sane quo simplicius hic locus intelligatur, & conformius cum originalibus, omnino crediderim potius interpretem scripsisse foetantium, atque intellexisse parturientes vel grauidas. Harum enim præcordia propter humorum quibus grauantur abundantiam & indigestionem, constat multum eructare. Harum ergo præcordijs cor superbi comparatur, quod sicut illa grauata sese eructando alleuiant, ita & cor superbi varijs apud se grauatur cogitationibus, a quibus se alleuiare conatur nocendo. Ita & captis illis assimilatur animalibus, quod & illa conclusa ac coarctata in omnem partem se vertunt quod se liberent, quemadmodum cor superbi omnem venatur occasionem perficiendi cogitationes quibus intra se coarctatur. Assimilatur item prospectori, vel, ut quidam legunt, prospectatori, hoc est speculatori (est enim Græcis *κατασκοπος*) qui ex alto obseruat casum proximi sui. Ita enim & cor superbi ex omni parte diligenter obseruat, num alicubi videre possit casum & infortunium proximi sui, aut ipsemet illum sicut desiderat precipitare & perdere. De corde

K superbi

superbi ingerit iam mentionem, cum prius dixerit de doloso. Nam superbus potissimum est dolosus ille, qui in domum non est induendus. Superbus enim cum sit gloriae appetentissimus, non ferens alterius splendorem quem in aliena videt domo, quantum potest, alterius calamitate & ruina vult crescere, omnes proinde cogitat apud se vias & rationes, quibus alter in grauem aliquem casum & calamitatem delabatur. Huius animus & ingenium, studiumque maleuolum similitudinibus sic intellectis aptissime designatur. Notandum enim Graeca non habere; sicut perdix inducitur in caueam; sed sicut perdix capta in cauea; ut similitudo non consistat in capiendo, sed in conditione perdicis in cauea captae. Sic enim se habet cor superbi, sicut se habet perdix vel quaeuis auis capta. Nam sub specie genus intelligitur, ut non sit curiose inquirendum, cur perdicem nominet. Huic intelligentiae iam datae bene conuenit quod in probationem huius sententiae subiungitur.

36 Bona enim in mala conuertens infidiatur, & in electis imponet maculam.

Ostendit haec ratio iniquum animum, prauumque ingenium superbi, qui etiam bene facta in malam partem interpretatur, intentionem saltem damnando, si minus opus possit, totus intentus ad nocendum, cum amorem fingat. Itaque etiam in electis, siue hominibus, siue operibus & factis, hoc est, praclaris & laudabilibus, imponet maculam, hoc est, vituperationem & reprehensionem. Graece enim est *μῶμος*, pro quo interpres saepius vertit, maculam. Significat superbum etiam optimis siue hominibus siue factis (vtrique enim modo accipi potest) siue clam siue palam detrahere, quod non ferat alium sibi praeferi, & commoda sua impediri: quomodo & Christum Pharisei criminabantur, dicentes inter alia: Non eicit hic daemonia, nisi in Beelzebub principe daemoniorum. Porro pro, electis, Graece est *τοῖς ἀγαθοῖς*, hoc est, electis & laudabilibus, ut ne quis intelligat de electis a Deo & praedestinatis. Quidam libri habent, *τοῖς ἀγαθῶν*, in haereticis, hoc est, his qui secum sunt eiusdem societatis & sectae, ut significetur perfidia cum malitia coniuncta. Legendum autem per futurum, imponet, & non, imponit, ut quidam libri habent, patet, quia Graecis est *ἰπιθήσει*.

37 A scintilla vna augetur ignis, & ab vno doloso augetur sanguis. homo enim peccator sanguini infidiatur.

Non est legendum; A scintilla enim vna; quia coniunctio, enim, sicut non est Graecis, ita nec in plerisque nostris scriptis, nec in Glosa Ordinaria. Non enim hic probatur quod mox dictum est, sed noua additur ratio, ob quam a doloso cauendum sit. Nec est Graecis ea pars, & ab vno doloso augetur sanguis; sed tantum, & homo peccator in sanguinem infidiatur. Illam autem partem interpres addidisse videtur, ut esset expressior explicatio ad quid prior pars hic adducatur. Proinde in tertia parte quae est apud

est apud nos, rectius legitur, homo enim peccator, quàm, homo verò peccator, vt quidam libri habēt. Nulla enim est aduersatio cum præcedenti parte, sed eius explicatio. Sensus ergo est; studiosè cauendos esse dolosos, quia sicut ab vna scintilla, vel, vt est Græcis, à parua scintilla, quæ nõ videtur posse nocere, crescit ignis, qui valde nocet, & omnia deuorat: ita nonnunquam ab vno doloso multiplicantur homicidia, quæ nomine sanguinis in scripturis sæpe designantur. quasi dicat, tam potēs est malum vel vnus dolosus, vt per eius detractiones, & excitatas seditiones sæpe multa sanguinis effusio accidat. Homo enim qui se peccatis penitus dedit, non satiatur paruis criminibus, nec sufficit ei scintillas suæ malitiæ de se diffundere, sed insidias etiam struit ad effundendum sanguinem.

38 Attende à pestifero, fabricat enim mala, ne fortè inducat super te subsannationem imperpetuum.

PRO, pestifero, est κακός, hoc est, malefico vel malicioso. significat autem eum qui dedita malitia studet nocere, qui re vera pestifer est. Pro, subsannationem, est rursùm μωμωρ, quod superius vertit, maculam. Significat, sicut à dolosis, sic & à malitiosis studiosè cauendum, ne ab eis perpetua aliqua nota & infamia inuratur, qui ex corruptione naturæ per malitiæ consuetudinem semper fabricant, hoc est, moliunt mala inferre.

39 Admitte ad te alienigenam, & subuertet te in turbine, & abalienabit te à tuis proprijs.

MAlè omnes fere libri habent, à vijs proprijs, cùm sit Græcè, ἐκ τῶν ἰδιωτῶν, hoc est, à tuis proprijs, quomodo & legitur apud Rabanū. Per ironiam autem dicitur; admitte ad te alienigenam, vel, vt est Græcis, ἀλλότριον, hoc est, alienum & peregrinum hominem, cuius mores & ingenium tibi non est exploratum. quasi dicat: Noli admittere in tuam familiaritatem alienum, nisi velis vt subuertat te in turbine, hoc est, cum turbatione & tumultu quem contra te excitabit, & quo te inuoluet, & alienū te faciat à tuis proprijs bonis. In quibus verbis maxima vis est. Dicit enim; si alienum in tuum consortium & domum tuam recipias, ille te abalienabit à bonis quæ tibi propria sunt, sibi que propria reddet. Indignissimum enim est expelli, exturbarique domo ac possessionibus proprijs ab eo, quem, cùm esset alienus, in domum tuam receperis. Indignum item, te tuis priuato, alienum tua obtinere tanquam sua. Itaque vis sententiæ consistit in oppositione, Alieni, &, Abalienabit: Item, ad te, & à tuis. Declaratum est quod hic dicitur, in Iugurtha, qui à Masinissa Numidiæ rege in regiam domum receptus, summisque honoribus ornatus, eius liberos post mortem illius regno expulit atque occidit. Item in Herode, qui cùm non esset genere Israelita, sed Ascalonites, ascitus in familiam Hircani & Aristobuli, veris regni Iudaici hæredibus, illis sublati regnum sibi vsurpauit.